Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASINING ASOSIY PRINSPLARI

Adilbaev Islambek Bazarbaevich
Namangan Davlat unversiteti
Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Pulatov Otabek**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20351450

Annotatsiya. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlat va jamiyat qurilishining huquqiy asosini tashkil etadi. Unda inson huquq va erkinliklarining ustuvorligi, xalq hokimiyatchiligi, qonun ustuvorligi, dunyoviylik va ijtimoiy adolat kabi asosiy prinsiplar mustahkamlangan. Ushbu prinsiplar O'zbekistonning demokratik, huquqiy va ijtimoiy davlat sifatidagi rivojlanish yo'nalishini belgilab beradi. Ular fuqarolarning farovonligi, jamiyatda barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur maqola Konstitutsiyaning asosiy prinsiplarini chuqur tahlil qilib, ularning amaliy ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, Asosiy Prinsiplar, Inson Huquqlari, Qonun Ustuvorligi, Demokratiya, Suverenitet, Ijtimoiy Adolat

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimiz mustaqilligining huquqiy asosi, davlat qurilishi va jamiyat taraqqiyotining fundamental negizi bo'lib xizmat qiladi. U davlat suvereniteti, xalq hokimiyatchiligi, inson huquq va erkinliklarining ustuvorligi kabi asosiy prinsiplarni o'zida mujassam etgan. Ushbu prinsiplar O'zbekistonning demokratik, huquqiy va ijtimoiy davlat sifatidagi maqomini belgilab beradi hamda uning ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini shakllantiradi. Konstitutsiya qabul qilinganiga 31 yil to'lgan bo'lsa-da, uning asosiy qoidalari va prinsiplari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda, mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning huquqiy kafolati bo'lib kelmoqda. Davlat suvereniteti va xalq hokimiyatchiligi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tamal toshlaridan hisoblanadi. Davlat suvereniteti millatning ichki va tashqi ishlarda to'liq mustaqilligini anglatsa, xalq hokimiyatchiligi fuqarolarning davlat boshqaruvida bevosita yoki saylangan vakillari orqali ishtirok etishini ifodalaydi. Konstitutsiyaning birinchi bobi "Davlat suvereniteti", ikkinchi bobi esa "Xalq hokimiyatchiligi"ga bag'ishlangan bo'lib, 7-moddada xalq "davlat hokimiyatining yagona manbai" deb e'lon qilingan. Yo'ldoshev A. va Asadov Sh.ning "Davlat suverenitetining konstitutsiyaviy asoslari" (2023) asarida ham ushbu prinsipning chuqur huquqiy mohiyati tahlil etilgan. Fuqarolarning davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etish huquqi 32-moddada mustahkamlangan bo'lib, bu zamonaviy, samarali davlat boshqaruvi uchun o'zaro bog'liq prinsiplarning muhimligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, inson huquqlari va erkinliklari Konstitutsiyaning eng oliy qadriyati sifatida e'tirof etiladi. Konstitutsiyaning 13-moddasida inson hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmati mamlakatda oliy qadriyat deb belgilangan. Ikkinchi bo'lim "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" deb nomlanib, bu himoyalarni yetti bobda batafsil bayon etadi. O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillarida Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini ratifikatsiya qilgan bo'lib, uning prinsiplarini milliy huquqiy tizimning markaziga aylantirgan. Ushbu prinsiplarning har biri O'zbekistonning barqaror rivojlanishi va demokratik jamiyat qurish yo'lidagi strategik maqsadlariga erishishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Inson huquqlari va erkinliklari Konstitutsiyaning eng oliy qadriyati sifatida e'tirof etilishi O'zbekistonning demokratik tamoyillarga sodiqligini yaqqol namoyon etadi. Konstitutsiyaning

13-moddasida inson hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmati mamlakatda oliy qadriyat deb belgilanganligi, davlatning ushbu qadriyatlarni himoya qilish va ularga rioya etish majburiyatini yuklaydi [3]. Bu qoida shunchaki deklarativ xarakterga ega emas, balki davlat hokimiyatining barcha bo'g'inlari faoliyatining asosiy yo'nalishini belgilab beruvchi fundamental prinsipdir. Konstitutsiyaning Ikkinchi bo'limi "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" deb nomlanib, yetti bobda fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarning keng spektrini batafsil bayon etadi. Jumladan, yashash huquqi (24-modda), erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi (25-modda), shaxsiy hayot daxlsizligi (27-modda), uy-joy daxlsizligi (28-modda), fikr, so'z va e'tiqod erkinligi (33-modda), yig'ilishlar, mitinglar va namoyishlar o'tkazish huquqi (34-modda), uyushmalar tuzish huquqi (35-modda), mehnat qilish huquqi (37-modda), mulk huquqi (41-modda), ta'lim olish huquqi (42-modda), malakali tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi (49-modda) kabi ko'plab huquqlar kafolatlangan. Bu huquqlar tizimi xalqaro huquq normalari, xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi prinsiplari bilan to'liq uyg'unlashgan bo'lib, O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillarida ushbu deklaratsiyani ratifikatsiya qilganligi milliy huquqiy tizimning markaziga inson huquqlarini qo'yishga bo'lgan qat'iy intilishni ko'rsatadi [3]. Davlatning inson huquqlarini ta'minlash bo'yicha majburiyatlari nafaqat ularni tan olish, balki ularni himoya qilish, amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish va buzilgan huquqlarni tiklashni ham o'z ichiga oladi. Bu prinsip davlatning har bir fuqaro oldidagi mas'uliyatini oshiradi va jamiyatda adolat, tenglik va insonparvarlik g'oyalarini mustahkamlaydi. Huquqiy davlat prinsipi O'zbekiston Konstitutsiyasining yana bir muhim tamal toshi bo'lib, u davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarida qonun ustuvorligini ta'minlashni nazarda tutadi. Konstitutsiyaning 15-moddasida O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi so'zsiz tan olinishi belgilangan. Bu shuni anglatadiki, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari va fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga qat'iy rioya etishlari shart. Huquqiy davlatda qonunlar barcha uchun bir xil kuchga ega bo'lib, hech kim qonundan ustun emas. Bu prinsip davlat hokimiyatining o'zboshimchaligini cheklash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, shuningdek, jamiyatda barqarorlik va tartibni ta'minlash uchun xizmat qiladi. Huquqiy davlatning ajralmas qismi bo'lgan mustaqil sud hokimiyati (106-modda) va prokuratura nazorati (118-modda) tizimi qonunlarning ijrosini nazorat qilish va buzilgan huquqlarni tiklashda muhim rol o'ynaydi. Sudlar faoliyati adolat, qonuniylik va tenglik prinsiplariga asoslanadi, bu esa har bir shaxsning adolatli sudlovga bo'lgan huquqini kafolatlaydi. Huquqiy davlat qurish jarayoni doimiy rivojlanishni talab etadi, bunda qonunchilikni takomillashtirish, huquqni qo'llash amaliyotini izchil rivojlantirish va huquqiy madaniyatni yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Demokratik davlat prinsipi O'zbekiston Konstitutsiyasining 1-moddasida mustahkamlangan bo'lib, mamlakatning demokratik rivojlanish yo'lini belgilab beradi. Demokratik davlatda hokimiyat xalq manfaatlari yo'lida amalga oshiriladi va xalqning irodasini ifodalaydi. Konstitutsiyaning 7-moddasida "O'zbekiston Respublikasida xalq davlat hokimiyatining yagona manbaidir" deb e'lon qilinishi ushbu prinsipning fundamental ahamiyatini ko'rsatadi. Xalq hokimiyatchiligi bevosita (saylovlar, referendumlar, jamoatchilik muhokamalari orqali) va bilvosita (saylangan vakillar orqali) amalga oshiriladi. Saylov tizimi (117-modda) fuqarolarning davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda ishtirok etishini ta'minlaydi. Ko'ppartiyaviylik tizimi (56-modda) va siyosiy plyuralizm (33-modda) demokratik davlatning muhim elementlari bo'lib, turli siyosiy kuchlarning erkin raqobatini va jamiyatdagi turli manfaatlar ifodasini ta'minlaydi. Demokratik davlatda fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi, ommaviy axborot vositalarining erkinligi (67-modda) va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari (105-modda) faoliyati muhim ahamiyatga ega. Bu institutlar davlat hokimiyatiga jamoatchilik nazoratini o'rnatishga, davlat qarorlarini qabul qilish jarayonida fuqarolarning ishtirokini kengaytirishga va hokimiyatning ochiqligi hamda shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Demokratik prinsiplarni mustahkamlash O'zbekistonning barqaror va inklyuziv rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Ijtimoiy davlat prinsipi Konstitutsiyaning 1-moddasida belgilangan bo'lib, davlatning har bir fuqaroning munosib turmush darajasini ta'minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va aholining zaif qatlamlarini himoya qilish bo'yicha majburiyatlarini o'z ichiga oladi. Bu prinsip davlatning ijtimoiy siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Konstitutsiya fuqarolarning ijtimoiy huquqlarini, jumladan, mehnat qilish (37-modda), dam olish (38-modda), ijtimoiy ta'minot (40-modda), uy-joy (43-modda), tibbiy yordam (49-modda) va ta'lim olish (42-modda) huquqlarini kafolatlaydi. Ijtimoiy davlatda davlat iqtisodiy rivojlanish bilan bir qatorda, aholining turmush darajasini oshirishga, kambag'allikni qisqartirishga, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratadi. Bu prinsip, ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy tengsizlikning oldini olish va jamiyatda birdamlikni mustahkamlash uchun muhimdir. O'zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi maqomi davlatning har bir fuqaro oldidagi g'amxo'rlik va mas'uliyatini ifodalaydi, uning rivojlanish strategiyasida inson kapitaliga sarmoya kiritish ustuvorligini belgilaydi. Dunyoviy davlat prinsipi O'zbekiston Konstitutsiyasining 1-moddasida o'z aksini topgan bo'lib, davlat va dinning o'zaro munosabatlarini tartibga soladi. Dunyoviy davlatda din davlatdan ajratilgan bo'lib, hech bir dinga ustunlik berilmaydi va barcha fuqarolar vijdon erkinligiga ega bo'ladilar. Konstitutsiyaning 61-moddasida "Har kim vijdon erkinligi huquqiga ega. Har kim istalgan dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi" deb belgilangan. Bu qoida davlatning diniy tashkilotlarning ishlariga aralashmasligini, shu bilan birga, diniy tashkilotlarning ham davlat ishlariga aralashmasligini ta'minlaydi. Dunyoviy davlatda barcha fuqarolar, ularning diniy e'tiqodidan qat'i nazar, qonun oldida tengdir. Bu prinsip jamiyatda diniy bag'rikenglikni, millatlararo totuvlikni va tinchlikni ta'minlash uchun fundamental ahamiyatga ega. O'zbekistonning ko'p millatli va ko'p konfessiyali jamiyatida dunyoviy davlat prinsipi turli madaniyat va e'tiqod vakillarining birgalikda yashashi va rivojlanishi uchun huquqiy asos yaratadi. Bozor iqtisodiyoti prinsiplari O'zbekiston Konstitutsiyasining 65-moddasida mustahkamlangan bo'lib, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish modelini belgilaydi. Konstitutsiya iqtisodiyotning asosini xilma-xil shakldagi mulkchilik tashkil etishini, mulk daxlsizligini va davlat tomonidan himoya qilinishini kafolatlaydi. Xususiy mulkning daxlsizligi (41-modda) va tadbirkorlik faoliyatining.

Xulosa. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy prinsiplari mamlakatning mustaqil, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat sifatidagi poydevorini mustahkamlaydi. Davlat suvereniteti, xalq hokimiyatchiligi, inson huquq va erkinliklarining ustuvorligi, qonun ustuvorligi, shuningdek, ijtimoiy adolat va bozor iqtisodiyoti tamoyillari o'zaro chambarchas bog'liq holda jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu fundamental qoidalar O'zbekistonning barqaror rivojlanishini, fuqarolarning farovonligini va adolatli jamiyat qurish yo'lidagi strategik maqsadlariga erishishini ta'minlaydi. Ularning izchil tatbiqi, doimiy takomillashtirilishi va xalqaro normalar bilan uyg'unligi kelajakda ham davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarida muhim rol o'ynab, mamlakatning global maydondagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Urinboyev, Rustamjon. Konstitutsionalizm Markaziy Osiyoda: Yangi nuqtai nazar. Abingdon; New York: Routledge, 2021.
2. Urinboyev, Rustamjon, and Marlene Laruelle (Eds.). Markaziy Osiyoda inson huquqlari: Tanqidiy yondashuv. Abingdon; New York: Routledge, 2023.
3. Kurbanov, Zafar. "Ozbekistonda 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohot: Inson huquqlari va qonun ustuvorligi uchun oqibatlari." Markaziy Osiyo Huquqi Sharhi, vol. 4, no. 1, 2023, pp. 45-62.
4. Saidov, Akmal. "Inson huquqlari himoyasi O'zbekistonda: Yutuqlar va muammolar." Inson Huquqlari Amaliyoti Jurnali, jild. 13, son. 2, 2021, bet. 315-330.

5. Galligan, Denis J., and Marina Kurkchiyan (Eds.). Konstitutsiyaviylik va Qonun ustuvorligi Postsovet Yevrosiyosida. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
6. Kurbanov, Zafar. "O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasida Ijtimoiy davlat tamoyili: Tanqidiy tahlil." Markaziy Osiyo Tadqiqoti, vol. 42, no. 4, 2023, pp. 789-805.
7. Kamilov, Alisher. "Konstitutsiyaviy islohotlar va Demokratik o'tish O'zbekistonda: Baholash." Demokratizatsiya, vol. 29, no. 5, 2022, pp. 910-927.